

УДК 378.147-057.87

Л. К. Грицюк – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Волинського національного університету імені Лесі Українки;
М. В. Сірук – старший викладач кафедри музичних інструментів Волинського національного університету імені Лесі Українки

Організація самостійної роботи студентів у навчальному процесі вищого навчального закладу

Роботу виконано на кафедрі соціальної педагогіки та кафедрі музичних інструментів ВНУ ім. Лесі Українки

У статті розкрито теоретичні аспекти особливостей самостійної роботи студентів у вищому навчальному закладі III–IV рівнів акредитації та роль викладача в її ефективній організації.

Ключові слова: форма організації навчання, самостійна робота студентів (СРС), критерії класифікації самостійної роботи студентів, види самостійної роботи студентів, організація самостійної навчальної роботи студентів.

Грицюк Л. К., Сірук Н. В. Организация самостоятельной работы студентов в учебном процессе высшего учебного заведения. В статье раскрываются теоретические аспекты особенностей самостоятельной работы студентов в высшем учебном заведении III–IV уровней аккредитации и роль преподавателя в её эффективной организации.

Ключевые слова: форма организации обучения, самостоятельная работа студентов, виды самостоятельной работы студентов, организация самостоятельной учебной работы студентов.

Gritsyuk L. K., Siruk N. V. Organization of Independent Work of Students in the Educational Process of Higher Educational Establishment. The article exposes the theoretical aspects of features of independent work of students in higher educational establishment III–IV levels of accreditation and teacher's role of in its effective organization.

Key words: form of organization of teaching, independent work of students, types of independent work of students, organization of independent educational work of students.

Постановка наукової проблеми та її значення. Основою успішної сучасної професійної діяльності в багатьох галузях є самостійність її суб'єктів. Фахівець повинен орієнтуватись у завданнях, обставинах, засобах, щоб приймати та реалізовувати ефективні рішення. Цього можна досягти лише за умов вироблення умінь самостійно працювати, що, власне, розпочинається під час професійної підготовки. Самостійна навчальна робота студентів – це планова робота, яку вони виконують за завданням і під методичним керівництвом викладача, але без його особистої участі, це основний засіб засвоєння студентом навчального матеріалу у вільний від обов'язкових навчальних занять час. Самостійна робота студентів має значний дидактичний потенціал. Вона здатна поглиблювати, розширювати, систематизувати знання, формувати інтерес до пізнавальної діяльності, виробляти прийоми процесу пізнання, розвивати пізнавальні здібності, виховувати відповідальність. Вагомість самостійної компоненти в навчанні студентів підтверджується тим фактом, що в більшості високорозвинутих країн співвідношення часу, що відводиться на аудиторну й самостійну роботу, може становити 1:3,5. [3, 20] Тобто на кожну годину аудиторних занять припадає до трьох із половиною годин самостійної роботи. У вітчизняних вищих навчальних закладах співвідношення аудиторної та самостійної роботи студентів максимально може становити 1:2. Самостійна навчальна робота студентів українських і зарубіжних вищих навчальних закладів різниться не лише відведеним на неї часом, а й розумінням її ролі та сутності, матеріальними умовами її забезпечення, мотиваційною спрямованістю студентів, навичками самостійного опрацювання навчального матеріалу, рівнем самоорганізації й самоконтролю. Безумовно, рівень самостійності та продуктивності самостійної навчальної роботи студентів ВНЗ західних країн здебільшого значно вищий, ніж студентів вітчизняних ВНЗ. Про недооцінку ролі СРС свідчить те, що в ході опитування українських студентів щодо якостей сучасного спеціаліста, 40 % відведено професіоналізму, 35 % – обізнаності, 15 % – наполегливості та сумлінності й лише 4 % – самостійності. [7].

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Питанням самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів присвячено наукові дослідження вітчизняних дидактів, які різнобічно розглядають цей феномен.

Найбільш широко досліджено цю проблему крізь призму пізнавальної (розумової) самостійності й ролі студента в її здійсненні (А. Алексюк, Г. Костюк, О. Конопкін, О. Мороз, А. Молибог, О. Скрипченко, Н. Сидорчук, В. Онищук, О. Осницький та ін.). Сучасні наукові розвідки зосереджені на вивченні питань розвитку самостійності під час позааудиторної діяльності (О. Дубасенюк, Л. Клименко, В. Лозова, М. Лубенець, Л. Онучак й ін.), а також пошуку різних підходів до класифікації самостійної роботи та визначення провідних методів її здійснення (С. Вітвицька, І. Зимня, Н. Калашник, Л. Кнодель, А. Кузмінський, З. Курлянд, В. Нагаєв, П. Підкасистий та ін.). Особливе місце серед проблем здійснення студентами навчальних завдань займає дослідження організації самостійної роботи й ролі викладача в цьому процесі. Це, зокрема, наукові доробки О. Аксьонової, В. Євдокимова, Л. Кочина, І. Сіданіч, М. Солдатенко, І. Шимко та ін.

Однак проблема організації чіткої й ефективної системи самостійної навчальної роботи студентів у процесі професійної підготовки залишається актуальною та має багато напрямів подальшого вивчення.

Мета статті – обґрунтувати сутнісні характеристики самостійної навчальної роботи студентів у ВНЗ III–IV рівнів акредитації.

Завдання наукової розвідки:

1. Визначити сутність поняття самостійної навчальної роботи студентів вищого навчального закладу, її роль у професійній підготовці майбутніх фахівців.

2. Систематизувати основні критерії класифікації самостійної роботи студентів під час умов навчального процесу у вищих навчальних закладах.

3. Визначити роль викладача в організації самостійної навчальної роботи студентів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У зарубіжній педагогічній літературі для визначення поняття «самостійна робота» використовують низку термінів, які підкреслюють її різні аспекти. Популярним є «опосередковане навчання», тобто робота, яку виконують під опосередкованим керівництвом викладача, на протизагу поняттю «пряме» навчання, яке відбувається під безпосереднім керівництвом викладача. У педагогічній літературі Австрії, Швейцарії існує термін «тиха робота», який підкреслює осібний характер діяльності. У французькій та англійській педагогічній літературі використовують поняття «індивідуальна робота». У США застосовують термін «незалежне навчання», що означає таку пізнавальну діяльність, при якій студенти мають значну свободу добору засобів і методів навчання на основі отриманих від викладача навчальних планів-програм.

У традиціях вітчизняної дидактики вищої школи це поняття трактують значно ширше. Його розглядають як:

– обов'язкову складову частину навчальної діяльності студента у процесі здобуття вищої освіти;

– форму організації навчального процесу;

– основний засіб опанування необхідних знань;

– діяльність студента в ході виконання навчальних завдань;

– самоорганізацію студентом процесу навчання;

– безпосереднє мислення, міркування (пізнання) студента в ході навчального процесу [6, 34].

Таким чином, ми можемо констатувати, що самостійна робота студентів – це спланована, організаційно й методично спрямована пізнавальна діяльність студентів для досягнення конкретного навчального результату, що здійснюється під опосередкованим керівництвом викладача.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (ст. 43, розд. 7), самостійна робота студентів належить до основних форм навчального процесу ВНЗ, (рис. 1) [2, 82].

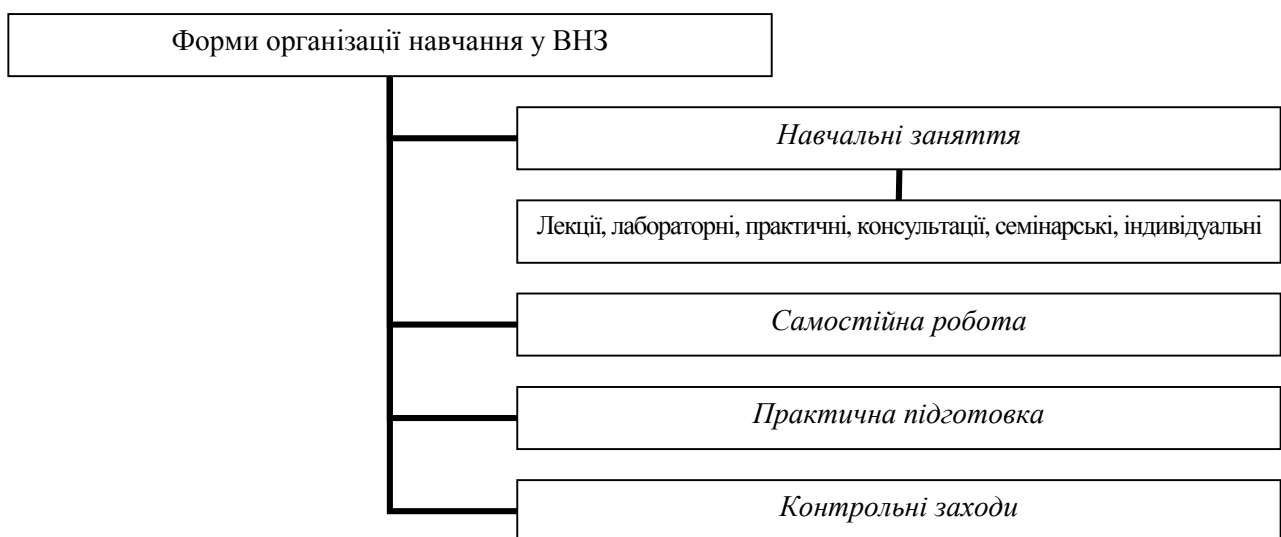

Рис. 1. Форми організації навчання у ВНЗ

Самостійна робота є важливою складовою частиною навчального часу студентів, який за нормативними документами визначено як навчальний день тривалістю 9 академічних годин та навчальний тиждень – 54 академічні години. Безпосередньо навчальний час, відведений для самостійної роботи студента, регламентується навчальним планом і становить не менше 1/3 та не більше 2/3 загального обсягу навчального часу, відведеного для конкретної дисципліни на денній формі навчання. Тому чим менше часу відведено на навчальні заняття, контрольні заходи, тим більше його залишається на самостійну навчальну роботу.

Самостійна робота студентів має дві вагомі основи [1, 126]:

I. Самостійність – здатність людини виконувати певні дії чи цілий комплекс дій без безпосередньої допомоги з боку іншої людини чи технічних засобів, що її замінюють, керуючись лише власним досвідом. Самостійність студента в здобутті знань є доволі непростим утворенням і передбачає оволодіння ним складними вміннями й навичками:

- бачити сенс і мету навчальної роботи, бути мотивованим на здобуття загальноосвітніх і професійних знань та вмінь;

- наукової організації власного навчання й освіти. Оскільки навчання є фактично «професійною» діяльністю студента, то має свої правила та технології організації (студент повинен уміти визначати мету, предмет і засоби навчальної діяльності, оптимально використовувати відведений на самостійну роботу час);

- творчо, по-новому підходити до питань, які необхідно вирішити, оскільки виконання подібних завдань спонукає студента до стандартизованого прийняття рішень;

- аналізувати й оцінювати здобуті навчальні результати.

Тобто самостійність студента у навчальній діяльності визначається наявністю таких компонентів: мотиваційного, орієнтувального, організаційного, процесуального, енергетичного, оціночного.

II. Працездатність. Критерієм ефективності самостійної роботи є праця студента на повну силу своїх можливостей, вимір чого – працездатність. Під працездатністю розуміють готовність до виконання тієї чи іншої навчальної роботи з високим ступенем напруження, із великими затратами нервової енергії протягом певного часу. Працездатність має індивідуальний характер і залежить від внутрішніх та зовнішніх факторів. До суб'єктивних факторів належать інтелектуальні здібності, мотивованість на навчання, особливості волі, стан здоров'я, володіння навичками наукової організації навчальної праці; до об'єктивних – організація навчального місця, режим праці й відпочинку у ВНЗ, завантаження різноманітною роботою, наявність доручень, обсяг та теоретичний рівень розумового навантаження, кількість навчальних завдань, монотонне й тривале виконання однієї й тієї ж роботи, тривалість сну, харчування, механічне та примусове заучування тексту.

Самостійна робота студентів (СРС) у вищому навчальному закладі поділяється на певні види за такими критеріями:

1. За дидактичною метою СРС спрямована на вивчення нового матеріалу; закріплення й удосконалення знань і вмінь; контроль знань та вмінь.

2. За типом пізнавальної діяльності: репродуктивна (копіювальна); частково-пошукового характеру; дослідницька.

3. За формою організації навчальної діяльності: фронтальна; групова; індивідуалізована.

4. За джерелом знань:

– робота з навчальною книгою: бібліографічними каталогами; навчальними посібниками, підручниками, збірниками вправ, монографіями, творами видатних педагогів, мислителів тощо; додатковою літературою (хрестоматії, довідники, словники й ін.); методичною літературою (методичні поради, вказівки); періодичними виданнями (журнали, газети);

– дослідження: спостереження за виробничим процесом (діяльність шкіл, позашкільних закладів, соціальних служб і центрів тощо); експериментальна робота;

– робота з роздавальним матеріалом: графічні наочні посібники; об'ємні наочні посібники;

– робота з використанням аудіовізуальних засобів навчання та педагогічних програмних засобів (ППЗ): засоби інформаційно-комунікаційних технологій (автоматизовані бібліотечно-інформаційні системи, мережеві, мультимедійні технології й телекомунікації, електронні контролюючі програми тощо), Інтернет.

5. За плановістю: планова – передбачена навчальним планом та робочими навчальними програмами (контрольні, курсові, випускні роботи, навчальні заняття, екзамени, заліки тощо); *непланова* – підготовка рецензій, написання статей, наукових робіт, виконання завдань за межами зазначених тем, перегляд кінофільмів тощо.

6. За змістом і формою роботи: опрацювання лекційного матеріалу; опрацювання додаткової літератури; підготовка до контрольних робіт, екзаменів, заліків; виконання індивідуальних завдань: спостережень, дослідів, аналіз статистичних даних, періодичних публікацій тощо; знайомство з інформацією професійного спрямування; написання рефератів, доповідей, звітів, есе, курсових робіт та проєктів, статей, випускних, наукових робіт; виконання навчальних і практичних завдань, вправ тощо; пошук та вивчення додаткової літератури; конспектування, складання планів, тез, анотацій; кодування інформації (складання схем, таблиць, графіків, створення діаграм тощо); підготовка виступів і повідомлень на семінарські й практичні заняття; виконання письмових, контрольних, лабораторних робіт; проведення спостережень за визначеним об'єктом; виконання завдань за допомогою ПЕОМ.

7. За обсягом: робота достатнього обсягу, понаднормового обсягу, недостатнього обсягу.

8. За інтенсивністю: систематична, яку студенти виконують приблизно рівномірно в однакових обсягах протягом семестру чи навчального року; *акордна* (авральна), яку виконують нерівномірно, особливо інтенсивно в кінці семестру, перед сесією.

9. За місцем здійснення: аудиторна – у навчальних кабінетах у позанавчальний час чи під час занять; *домашню*, за місцем проживання (удома, на квартирі, у гуртожитку); *бібліотечно-інформаційна* – у бібліотечних і комп'ютерних залах.

Продуктивність СРС залежить від ефективності її організації. Організація самостійної роботи студентів має два необхідні етапи а) початкова організація, яка передбачає постановку навчальних завдань за безпосередньої участі викладача; б) самоорганізація, що відбувається переважно без присутності викладача.

Успішність самостійної роботи студентів значною мірою залежить від уміння викладача організувати обидва її етапи. Організація СРС – це діяльність викладача для залучення всіх студентів до систематичного й продуктивного самостійного навчання. Керівна роль викладача в організації СРС можлива лише при забезпеченні таких умов:

1. Часова. Викладач, визначаючи обсяг самостійної роботи, має враховувати тижневий бюджет навчального часу студентів та темп їхньої роботи. Орієнтовними витратами на самостійну роботу вважається таке співвідношення: на одне семінарське (практичне) заняття – дві години самостійної

роботи, решта часу навчального тижня передбачена для виконання індивідуальних завдань, написання рефератів, курсових, випускних робіт.

2. Систематична. Щоб самостійну роботу не виконувати спішно в кінці семестру, необхідно семінарські й практичні заняття ставити рівномірно, відповідно до тижневого навантаження за навчальним планом. Усі завдання щодо написання рефератів, індивідуальних завдань, курсових, дипломних робіт студенти повинні отримувати на початку семестру.

3. Мотиваційно-цільова. Доведення до свідомості студентів значення самостійної роботи як засобу опанування професійних компетенцій, навичок самоосвіти. Починаючи з першого курсу, студенти мотивуються на щоденну самостійну роботу.

4. Процесуальна. Відсутність умінь самостійно працювати робить цю роботу трудомісткою, тривалою, непродуктивною. Студентів необхідно навчити таких технологічних умінь: структурувати самостійну роботу (проектування виконання етапів роботи в часі тощо); здійснювати пошук необхідної інформації; опрацьовувати джерела інформації, здійснювати запис прочитаного, проводити самоконтроль якості проробленої навчальної роботи.

5. Психогігієнічна. Вироблення у студентів умінь продуктивно планувати розпорядок дня, виховувати культуру розумової праці.

6. Матеріально-технічна. Відстеження наявності належного бібліотечного фонду, читальних кімнат у гуртожитку тощо. Забезпеченість різноманітними засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

7. Дидактично-методична. Постійне надання студентам методичних рекомендацій та інструктажів перед новими для них видами самостійної роботи. Підготовка для студентів допоміжних методичних матеріалів, що б дало змогу економити їхній час. Консультування студентів.

8. Контрольно-коригувальна. Забезпечення діагностики та моніторингу якості виконання СРС. Навчальний матеріал дисципліни, передбачений навчальною програмою для засвоєння студентом під час самостійної роботи, виносять на поточний та підсумковий контроль поряд із навчальним матеріалом, який опрацьовується під час аудиторних навчальних занять.

9. Оціночно-результативна. Результати самостійної роботи студентів оцінюються під час практичних, семінарських занять, перевірки усних і письмових завдань, планів, тестів, конспектів тощо, захисту індивідуальних творчих завдань, курсових, дипломних робіт, складання заліків, екзаменів.

Ми оцінили реальну ситуацію організації СРС (у ВНЗ на основі опитування студентів спеціальностей «Соціальна педагогіка» та «Музичне мистецтво» (50 респондентів).

Відповіді на запитання анкети засвідчили, що студенти мають низку проблем щодо виконання самостійної навчальної роботи, що відображено в таблиці 1.

Загалом студенти вказали на відсутність умінь систематичного планування самостійної роботи та дотримання графіка виконання навчальних завдань, звідки й нестача часу. Важливою умовою для студентів є інформаційне та матеріально-технічне забезпечення самостійної роботи, що не завжди відповідає їхнім запитам. Висока оцінка респондентами власних умінь опрацьовувати джерела інформації не завжди відповідає дійсності.

Таблиця 1

Основні чинники, які заважають студентам здійснювати самостійну навчальну роботу

Чинник	Кількість відповідей	
	Абс	у %
Невміння планувати навчальну роботу	36	72
Важко знайти необхідну інформацію	24	48
Нестача часу	23	46

Недостатність методичного керівництва від викладача	18	36
Відсутність комп'ютера, інтернету, інформаційних ресурсів	16	32
Втомлюваність	5	10
Невміння опрацьовувати та фіксувати інформацію	5	10
Інші варіанти відповідей	3	6

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, самостійна навчальна робота відіграє важливу роль у навчальному процесі. Детальне вивчення дидактичних і методичних особливостей самостійної роботи студентів, цього головного резерву підвищення ефективності підготовки фахівців, дасть можливість викладачам більш успішно її організувати в умовах навчального процесу вітчизняних ВНЗ.

Чітко простежується необхідність подальшого вивчення основних чинників, які зумовлюють рівень самостійності та працездатності студентів у навчальній діяльності й мотиваційного, орієнтувального, організаційного, процесуального, енергетичного, оціночного компонентів самостійної роботи студентів.

Література

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: історія, теорія : підручник / А. М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 558 с.
2. Закон України про вищу освіту : наук.-практ. комент. / М-во освіти і науки України ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – К. : СДМ-Студіо, 2002. – 328 с.
3. Кочина Л. Організація та зміст самостійної роботи студентів / Л. Кочина, І. Сіданіч // Початкова освіта. – 2009. – № 11. – С. 20–22.
4. Організація самостійної роботи студентів з педагогіки : навч. посіб. / під ред. В. І. Євдокимова. – Х. : ХДПУ, 2000. – 160 с.
5. Солдатенко М. М. Самостійна пізнавальна діяльність у контексті Болонського процесу / М. М. Солдатенко // Рідна шк. – 2005. – № 1. – С. 3–5.
6. Шимко І. Проблеми організації самостійної роботи у вищій школі / І. Шимко // Рідна шк. – 2005. – № 8. – С. 34–35
7. Дзундза А. І. Практичні аспекти організації самостійної роботи [Електронний ресурс] Дзундза. –Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dmpd/2006_26/26/52-55%2026_2006.pdf

Статтю подано до редколегії
15.09.2011 р.